

Biedermeierowski stół do prezentacji materiałów geologicznych i dendrologicznych ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie

Pamięci Macieja Marii Putowskiego

W 2017 roku, dzięki wsparciu finansowemu członków Rady Powierniczej¹, zbiory Muzeum Narodowego w Warszawie wzbogaciły się o stół z okresu biedermeieru². Mebel o dużych walorach dekoracyjnych służył przede wszystkim do prezentacji wprawionych w blat materiałów geologicznych i dendrologicznych. Próbkę rozmieszczono na jego okrągłym blacie przemiennie w promienistym układzie – pomiędzy 28 wpuszczonymi, wydłużonymi prostokątnymi polami, złożonymi każde z pięciu minerałów³, wklejono trójkątne obłogi z 16 gatunków drewna⁴. W okrągłej części środkowej, fornirowanej czereśnią, osadzono kolejne cztery prostokątne płytki kamienne oraz owalną intarsjowaną rezerwę z objaśniającą inskrypcją malowaną tuszem – *Zbiór | granitów porfirów i Ma | rmurów oraz drzew kraio | wych ułożony przez I.G | 1825 Roku*. Uchylny blat wsparto na profilowanym, fasetowanym trzonie w kształcie wazonu, fornirowanym orzechem wraz z sześciokątną podstawą o wklęsłych bokach⁵.

Koncepcja tworzenia kolekcji mineralogicznych i dendrologicznych wyrosła na gruncie XVIII-wiecznych oświeceniowych zainteresowań naukowych naturą i przyrodą, tendencji do encyklopedycznego opisywania świata i prób stworzenia syntezy wiedzy przyrodniczej,

¹ Skład Rady: Jan Krzysztof Bielecki, prof. Piotr Bieliński, prof. Andrzej Buko, Paweł Kastory, Tomasz Konior, prof. Jack Lohman, prof. Karol Myśliwiec, prof. Witold Orłowski, Wojciech Pawłowski, prof. Maria Poprzęcka, Anda Rottenberg, prof. Andrzej Rottermund, prof. Stanisław Sołtysiński, dr hab. Andrzej Szczerski, Aldona Wejchert, prof. Tadeusz J. Żuchowski.

² Muzeum Narodowe w Warszawie, nr inw. SZMb 3001 MNW; zakupiony w 2017 od spadkobierców Anieli Steinsbergowej, zakonserwowany w Pracowni Konserwacji Mebli Zabytkowych MNW na przełomie 2017 i 2018.

³ M.in. marmurów, wapieni, granitów, skał wulkanicznych, jaspisów, gnejsów, zlepieńców. Za pomoc w identyfikacji minerałów dziękuję Markowi Stępisiewiczowi (Muzeum Geologiczne Uniwersytetu Warszawskiego), a przede wszystkim Andrzejowi Szymkowiakowi (Państwowy Instytut Geologiczny), autorowi zestawienia wszystkich zidentyfikowanych próbek, których wykaz dostępny jest w opisie obiektu zamieszczonym w Cyfrowym MNW.

⁴ Brzoza, grusza, szalkak, jesion, jawor, czereśnia, jabłoń, bukszpan, śliwa, buk, głóg, leszczyna, lilak, orzech, czeremcha, wiąz. Za pomoc w identyfikacji próbek dziękuję dr. Pawłowi Kozakiewiczowi (Wydział Technologii Drewna SGGW) oraz konserwatorom MNW – Arkadiuszowi Kłosowskiemu i Marianowi Mieleszkiewiczowi.

⁵ Spód blatu (wraz ze wzmacniającymi szponami) malowany na kolor granatowy. Zawiasy szarnierowe i zasuwka (stabilizująca blat w pozycji poziomej) stalowe. Wymiary: wys. 79 cm, Ø 113 cm; konstrukcja – sosna, jawor, świerk; napisy: – *Kraków | B.* – niebieską kredką na kostce trzonu.

il. 1 | fig. 1

Stół do prezentacji materiałów geologicznych i dendrologicznych – widok ogólny z opuszczonym i podniesionym blatem | Table for displaying geological and dendrological specimens – general view in upright and horizontal position, Muzeum Narodowe w Warszawie | The National Museum in Warsaw

fot. | photo Muzeum Narodowe w Warszawie

kontynuowanych w wieku XIX, kiedy odkrywane na terenie Polski surowce zaczęto wykorzystywać w rozwijającym się przemyśle. Idee te przeszczepione zostały także na rodzimy grunt i w dawnej Rzeczypospolitej podjęte zarówno przez króla i administrację państwową, jak i uczonych, w tym świątłych amatorów. Stanisław August w kwietniu 1782 roku powołał państwową służbę geologiczno-górnictwiczną, zwaną Komisją Kruszcową. Aby zapewnić profesjonalną kadre, król sprowadził włoskiego geologa Jana Filipa Carosiego, a także sfinansował kształcenie trzech Polaków w szkole metalurgiczno-geologiczno-górnictwicznej w Schemnitz⁶ (Bańska Szczawnica). Carosi działał w założonym przez monarchę Gabinecie Historii Naturalnej i opublikował pierwsze raporty geologiczne z terenów Polski⁷. Zgromadził także wartościową kolekcję mineralogiczną, którą po jego śmierci kupił Stanisław Staszic (1755–1826)⁸.

⁶ Mariusz-Orion Jędrysek, *Geologia i górnictwo w Polsce z punktu widzenia Głównego Geologa Kraju (2005–2007). Wybrane zagadnienia od Komisji Kruszcowej do dziś*, „Kopaliny. Czasopismo górnictwa odkrywkowego” 2008, nr 2 (71), s. 23.

⁷ Carosi Jan Filip [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej PSB), t. 3, Kraków 1937, s. 206–207 (Natalia Gąsiorowska); Carosi Jan Filip [w:] *Słownik biograficzny techników polskich*, red. nauk. Józef Piłatowicz, t. 22, Warszawa 2011, s. 15–16 (Zbigniew J. Wójcik).

⁸ Staszic Stanisław Wawrzyniec [w:] PSB, t. 42/4, z. 175, Warszawa–Kraków 2004, s. 540–551 (Maria Czeppe, Zbigniew Wójcik); Zbigniew Wójcik, *Stanisław Staszic, organizator nauki i gospodarki*, Kraków 1999, s. 72;

Do znakomicie wykształconych dyletantów drugiej połowy XVIII wieku, zajmujących się naukami przyrodniczymi, należał ksiądz Jan Krzysztof Kluk (1739–1796), autor dwutomowego podręcznika geologii i mineralogii *Rzeczy kopalnych osobliwie zdatniejszych szukanie, poznanie i zażywanie*⁹. W tym gronie do wybitnych postaci zaliczała się także Anna z Sapiehów Jabłonowska¹⁰ (1728–1800), osoba o rozległej wiedzy, która w Siemiatyczach założyła największy wówczas w Polsce i znany w Europie gabinet historii naturalnej, ze zbiorem okazów geologicznych i przyrodniczych, który następnie podarowała Rzeczypospolitej¹¹. Odwiedzali ją wybitni uczeni: botanicy Jean E. Gilbert (1741–1814) i Johann G. Forster (1754–1794) oraz geolog Johann J. Ferber (1743–1790). Zainteresowania przyrodnicze Jabłonowska rozbudziła również w swoim wychowanku – Aleksandrze Antonim Sapieżu¹² (1773–1812). Pasjonował się on botaniką, geografiami, chemią i etnografią ludów słowiańskich, a pod wpływem Staszica – geologią i mineralogią skał krystalicznych wschodniej Polski. Przeprowadzał analizy skał. Gromadził okazy geologiczne i botaniczne. Opublikował m.in. szkic geologiczny *Mémoire sur vues générales relatives à l'explication de quelques faits concernant la géologie de la Pologne*¹³, a w rękopisie pozostawił prace naukowe: „Mineralogia” (podręcznik chemii nieorganicznej, w którym omawiał zagadnienie występowania i wydobycia złóż niektórych pierwiastków) i „Mineralogia polska”. Nawiązał ścisłe kontakty z Towarzystwem Przyjaciół Nauk, któremu ofiarował dużą część swego księgozbioru¹⁴. Współpracował z jednym z członków założycieli tego Towarzystwa, pijarem Józefem Hermanem Osińskim (1738–1802)¹⁵, zasłużonym na polu krzewienia wiedzy autorem podręczników z dziedziny fizyki (w tym pierwszego polskiego podręcznika poświęconego elektryczności), chemikiem, botanikiem, geologiem, pionierem aeronautyki, specjalistą w dziedzinie hutnictwa.

Zbiory mineralogiczne tworzone były również przez inne światłe osobistości, np. Stanisława Kostkę Potockiego¹⁶ w Warszawie i Teofilę Konstancję z Radziwiłłów Morawską¹⁷ w Wilnie.

Marek Graniczny, Joanna Kacprzak, Halina Urban, *Mapy geologiczne i opisy ziem polskich w XVIII i pierwszej połowie XIX wieku*, „Przegląd Geologiczny” 2006, vol. 54, nr 9, s. 759.

⁹ M.-O. Jędrysek, op. cit., s. 21.

¹⁰ *Jabłonowska z Sapiehów Anna Paulina* [w:] PSB, t. 10, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962–1964, s. 210–212 (Janina Berger-Mayerowa); Henryk Mierzwinski, *Księżna Anna Paulina z Sapiehów Jabłonowska (1728–1800)*, „Szkice Podlaskie” 1999, nr 7, s. 211, 215.

¹¹ Na dar Jabłonowskiej Sejm Wielki odpowiedział, że „Rzeczypospolita nie potrzebuje teraz osobliwości tylko pieniędzy” – cyt. za: Henryk Mierzwinski, op. cit., s. 211. Spadkobiercy Anny sprzedali gabinet do Akademii w Moskwie – zob. Ryszard W. Wołoszyński, *Początki współpracy polsko-rosyjskiej w dziedzinie geologii i kartografii. Akademia Nauk w Petersburgu i polskie środowisko naukowe w XVIII w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1974, R. 22, nr 4, s. 618, 629.

¹² *Sapieha Aleksander Antoni* [w:] PSB, t. 34, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992–1993, s. 569–572 (Zbigniew J. Wójcik).

¹³ „Journal de physique, de chimie et d'histoire naturelle” 1804, t. 58.

¹⁴ Olgierd Mikołajski, *Wstęp* [w:] *Imago florum. Spotkanie artysty i uczonego. Ilustracja botaniczna wiek XVI–XIX*, red. Maria Reklewska, kat. wyst., Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu, Zamek w Pieskowej Skale, 2007, Kraków 2007, s. 5–6.

¹⁵ *Osiński Kazimierz, w zakonie Józef Herman* [w:] PSB, t. 24, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 336–338 (Rafał Leszczyński, Kazimierz Sarnecki).

¹⁶ Maria I. Kwiatkowska, Irena Malinowska, *Pałac Potockich*, Warszawa 1976, s. 73.

¹⁷ *Córke Urszuli z Wiśniowieckich i Michała Kazimierza* – zob. Katarzyna Król, *Kolekcjonerskie pasje Teofili Konstancji z Radziwiłłów Morawskiej (1738–1807)* [online], <http://www.wilanow-palac.pl/kolekcjonerskie_pasje_teofili_konstancji_z_radziwillow_morawskiej_1738_1807.html>, [dostęp: 5 października 2019].

W Wilnie, w Szkole Głównej (dawna Akademia, od 1803 roku – Uniwersytet) działał wykładowca mineralogii Roman Symonowicz¹⁸ (1768–1813), podobnie jak Aleksander Haubold, uczeń Abrahama Gottloba Wernera, autor jednego z pierwszych uniwersyteckich podręczników mineralogii¹⁹. Utworzył on gabinet mineralogiczny, zaś w gabinecie historii naturalnej przy ogrodzie botanicznym sporządził inwentarz minerałów; zgromadził też własny tego rodzaju zbiór.

Wileńskiej uczelni podlegały inne szkoły (m.in. Liceum Krzemienieckie, gimnazja: witebskie, mińskie i świsłockie), które także nauczały geologii i miały kolekcje mineralogiczne²⁰. W Akademii Wileńskiej w 1781 roku powstała katedra historii naturalnej, którą przez dwa lata kierował Jean Emanuel Gilbert, francuski profesor anatomii i chirurgii, biolog i zoolog, zaproszony do kraju przez Stanisława Augusta. W tym samym czasie pod Grodnem założył on Królewski Ogród Botaniczny²¹.

Wzrost zainteresowania przyrodą w kręgach uniwersyteckich zaowocował powstaniem w 1783 roku ogrodu botanicznego w Krakowie. Podobna sytuacja miała miejsce w Warszawie. W 1811 roku przy Szkole Medycznej założono Hortus Medicus, który po 1818 roku przekształcono w ogród botaniczny – placówkę Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego i przeniesiono go w okolice Łazienek i Belwederu. Pozwoliło to na popularyzację nauki i zintensyfikowanie badań w tej dziedzinie²².

Ten pobieżny przegląd stanu nauki z zakresu mineralogii i botaniki na terenach dawnej Rzeczypospolitej na przełomie XVIII i XIX wieku ukazuje skalę zainteresowań i rozległość ówczesnej wiedzy. Na autora koncepcji stołu do prezentacji materiałów geologicznych i dendrologicznych musiały oddziaływać pierwsze prace nad leksykonami²³ oraz zestawienia próbek botanicznych²⁴ w formie drukowanych tablic oraz artefaktów. Tworzono wówczas nie tylko zbiory minerałów złożone z pojedynczych bryłek, ale poprzez przecinanie i szlifowanie wykonywano z nich również płaskie tablice, a nawet pokrywano nimi meble, zazwyczaj blaty. W tej

¹⁸ Symonowicz Roman [w:] PSB, t. 46/2, z. 189, Warszawa–Kraków 2009, s. 251–254 (Janina Kamińska).

¹⁹ Roman Symonowicz, *O stanie dzisiejszym mineralogii*, Wilno 1806.

²⁰ Jadwiga Garbowska, *Materiały Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego [w:] Materiały archiwalne z zakresu historii nauk o ziemi w zbiorach Muzeum Ziemi PAN. Inwentarz spuścizn naukowych* [online], cz. 5, Warszawa 2001, <<http://mz.pan.pl/wp-content/uploads/2017/05/INWENTARZ-V.pdf>>, [dostęp: 15 października 2019].

²¹ Piotr Daszkiewicz, Tomasz Samojlik, Barbara Bańka, *Obserwacje litewskich niedźwiedzi Jeana Emanuela Gilberta*, „Przegląd Zoologiczny” 2007, R. 51, nr 3–4, s. 183–188.

²² Efektem tych badań był m.in. wydany w 1824 spis roślin, w którym znalazło się ponad dziesięć tysięcy gatunków – zob. Michał Szubert, *Spis roślin Ogródu Botanicznego Królewskiego-Warszawskiego Uniwersytetu*, Warszawa 1824. W Warszawie od 1820 zaczęto wydawać czasopismo „Sylwan, Dziennik nauk leśnych i myśliwych” (wyd. Natan Glücksberg), które do 1829 ukazało się w czterech tomach, następnie do 1858 głównie w pojedynczych tomach.

²³ J.H. Osiński w 1782 wydał słownik górniczo-hutniczy wraz z „Opisaniem polskich żelaza fabryk” – zob. PSB, t. 24, s. 337. Staszic zamieścił słownik terminów geologicznych w zbiorze rozpraw *O ziemiorództwie Karpat i innych gór i równin Polski*, Warszawa 1815. Makary Bogatko na podstawie zapisków Romana Symonowicza w 1815 wydał pracę: *Nomenklatura minerałów pojedynczych czyli oryginalną i mineralogiczną przez S.P. Romana Symonowicza w największej części wypracowaną, a przez jego ucznia [...] dokończoną* – zob. Symonowicz Roman [w:] PSB, t. 46/2, z. 189, Warszawa–Kraków 2009, s. 253 (Janina Kamińska).

²⁴ Np. Jan Christian Sepp, *Représentation des bois, des arbres et arbrisseaux rassemblés dans les cabinets, avec des explications en latin, françois, anglois, allemande et hollandois, avec le supplément*, Amsterdam 1773–1795, ze 106 kolorowymi planszami; Jan Christian Sepp, Martinus Houuttuyt, *Icones lignorum exoticorum et nostratium germanicorum ex arboribus [...] – Représentation des bois des arbres et des arbrisseaux tant du Pays qu’Etrangers [...]*, Amsterdam, J.C. Sepp, 1773 (z 84 kolorowymi planszami próbek drewna).

il. 2 | fig. 2

Blat stołu do prezentacji materiałów geologicznych i dendrologicznych
| Top surface of the table for displaying geological and dendrological specimens

fot. | photo Muzeum Narodowe w Warszawie

il. 3 | fig. 3

Fragment blatu
z inskrypcją | Tabletop
detail with inscription

fot. | photo Muzeum
Narodowe w Warszawie

ostatniej grupie do najstarszych związanych z Rzeczpospolitą za-
bytków należy klasycystyczny stolik prostokątny, przywieziony
zapewne z Włoch do pałacu w Werklanach przez geologa i wul-
kanologa amatora Michała Jana Borchę (1753–1811). Właściciel
w latach 1776–1778 został przy nim sportretowany przez Ludwiga
Guttenbrunna²⁵. Z tego samego czasu może pochodzić rzeźbiona
i połączana konsola z Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie²⁶,
o formach stylowych rokoka przechodzącego w klasycyzm, z bla-
tem wyłożonym (podobnie jak w poprzednim przypadku) kwa-
dratowymi płytkami ułożonymi w szachownicę.

Autor projektu inkrustowanej kolekcji na stole ze zbiorów
MNW, podpisany na objaśniającej rezerwie „IG” (lub „JG”), był
zapewne „naturalistą” związanym z Warszawskim Królewskim
Towarzystwem Przyjaciół Nauk²⁷ i Stanisławem Staszicem. Nie-
obce mu były zapewne głoszone przez tego uczonego i wcielane
przezeń w życie idee poszukiwań geologicznych w celu wyko-
rzystania minerałów i innych materiałów naturalnych w rozwoju
gospodarki Królestwa Polskiego. Staszic był znawcą geologii i za-
gadnień górniczo-hutniczych. Pisał z tego zakresu prace nauko-
we²⁸, a w 1806 roku wydał mapę Polski *Carta geologica*²⁹. W rządzie
Królestwa przez wiele lat decydował o rozwoju przemysłu krajo-
wego, nadzorował kopalnie, a także poszukiwanie i wydobywanie
wielu surowców. W 1817 roku założył fabrykę obróbki marmu-
rów w Chęcinach i wapienniki koło Inowłódza. Staszic objął
kopalnie szczególnym nadzorem, a ostatniej ich lustracji dokonał

²⁵ Biogram M.J. Borchę wraz z portretem (ze zbiorów Państwowej Galerii Trietańskiej w Moskwie) opublikowała Jolanta Polanowska (zob. Jolanta Polanowska, *Ogród w Werklanach – dzieło właściciela Michała Jana Borchę i architekta Vincenza de Mazottiego*, „Biuletyn Historii Sztuki” 2012, 74, nr 3–4, s. 551–599, il. 1). Borch sportretowany został we Włoszech, bowiem od 1772 przebywał tam twórca obrazu, malarz austriacki.

²⁶ Obecnie w Lietuvos Nacionalinis Muziejus w Wilnie, nr inw. B 310. Kamienie rozmieszczono w dziewięciu numerowanych rzędach i 15 kolumnach, a blat, ujęty drewnianą ramą z profilowanym połączonym obrzeżem, ozdobiono dodatkowo mozaiką. Ona Mažeikienė uważa, że na konsoli tej król Stanisław August podpisał w Grodnie, 25 listopada 1795, swą abdykację (zob. Ona Mažeikienė, *XVII–XX a. I p. baldai. Katalogas Lietuvos TSR Istorijos ir etnografijos muziejus*, Vilnius 1986, il. XII, s. 10).

²⁷ Towarzystwo to założone w 1800 nosiło różne nazwy: Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk, Towarzystwo Królewskie Przyjaciół Nauk, Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Podczas II wojny światowej związane z nim materiały archiwalne zostały w dużej części zniszczone. Ocalałe dokumenty przechowywane są w Archiwum Głównym Akt Dawnych (dalej AGAD), zespół 199 – Towarzystwo Królewskie Przyjaciół Nauk.

²⁸ *Staszic Stanisław Wawrzyniec* [w:] PSB, op. cit., s. 540–551; Zbigniew Wójcik, *Stanisław Staszic, organizator nauki i gospodarki*, Kraków 1999, s. 86, 103, 127, 128.

²⁹ *Carta geologica totius Poloniae, Moldaviae, Transilvaniae et partis Hungariae, et Valachiae. Inventa per Staszic anno 1806*. W 1815 została ona dołączona do rozprawy Staszica *O ziemiorództwie Karpat...*, op. cit.

we wrześniu i październiku 1824 roku. Dzięki jego staraniom w 1816 założono w Kielcach Szkołę Akademiczno-Górnicy (do której udało się ściągnąć niemieckich wykładowców), a przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim powołano Szczególną Szkołę Leśnictwa³⁰, działająca od 1818 roku. Towarzystwo Przyjaciół Nauk odegrało znaczącą rolę w rozwoju życia naukowego Królestwa poprzez działalność własnych członków, współpracę z członkami korespondentami, organizowanie odczytów, recenzowanie wystąpień i publikacji naukowych, integrowanie środowisk naukowych dawnej Rzeczypospolitej, nawiązywanie kontaktów z najważniejszymi ośrodkami naukowymi Europy i luminarzami nauki przełomu XVIII i XIX wieku³¹. Przyczyniło się ono (przy znaczącym udziale Staszica) do powołania Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego.

Niewykluczone, że omawiany stół mógł być wykonany z myślą o zaprezentowaniu monarche lub wyposażeniu gabinetów samego Staszica (ministerialnego bądź w Towarzystwie Przyjaciół Nauk), ewentualnie pokoi związanych z nim współpracowników. Równie dobrze mógł być jednak przeznaczony do Gabinetu Historii Naturalnej w Towarzystwie Przyjaciół Nauk (podarowanego tej instytucji przez Staszica w 1814) lub takiegoż gabinetu w Szczególnej Szkole Leśnictwa, zorganizowanego – podobnie jak działające tam Muzeum – na potrzeby dydaktyczne placówki, w której wykładano m.in. botanikę i mineralogię³². Należy wziąć pod uwagę także gabinet dyrektora szkoły. Stół mógł powstać także dla Gabinetu Mineralogicznego Uniwersytetu Warszawskiego.

Z tego czasu pochodzą inne meble, o podobnej dekoracji i funkcji. Według informacji zamieszczonej w katalogu wystawy wytwórczości Królestwa Polskiego w 1841 roku została tam zaprezentowana „szafka do gabinetu historii naturalnej wyłożona fornirami drzew rozmaitego gatunku, zagranicznych i krajowych, których jest przeszło 250 – ułożonych ze względu na słoje i stolarskie onychże własności”, którą wykonał warszawski stolarz Kubicki³³. Z przekazu opublikowanego w 1842 roku wiadomo, że szafka powstawała cztery lata, a została zamówiona przez niewymienionego z nazwiska profesora do przechowywania zbioru owadów³⁴ u Wojciecha, jednego z dwóch braci stolarzy Kubickich³⁵. Z sygnatury tej szafki, zachowanej w zbiorach Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego³⁶, wynika, że ukończono ją w 1840 roku dla warszawskiego profesora Antoniego Wagi (1799–1890). Z myślą o wzmiankowanej

³⁰ Zbigniew Wójcik, *Stanisław Staszic, organizator nauki i gospodarki*, Kraków 1999, s. 198–199.

³¹ AGAD, zespół 199 – Towarzystwo Królewskie Przyjaciół Nauk, nr 6, 13, 17, 19.

³² „Sylwan. Dziennik nauk leśnych i myśliwych” 1823, t. 3, z. 4, s. 569–612; ibidem, 1829, t. 6, z. 2, s. 167–208.

³³ Anna M. Drexlerowa, *Wystawy wytwórczości w Królestwie Polskim*, Warszawa 1999, s. 337.

³⁴ Nieznany z nazwiska autor artykułu zamieścił spis 257 użytych gatunków wraz z podaniem nazw łacińskich, wspominał także zamawiającego (określiwszy tylko specjalność naukową) i wymienił z nazwiska wykonawcę mebla – zob. *Szafka przeszło 260 gatunkami drzewa wyłożona*, „Biblioteka Warszawska” 1842, t. 4, s. 427–434.

³⁵ Wojciech Kubicki, syn kowala Antoniego i Elżbiety z Trafańskich, młodszy brat warszawskiego majstra stolarskiego Walentego, pochodził z Reszkowa w Wielkim Księstwie Poznańskim. Urodził się w 1795. Jako „majster profesji stolarskiej” w Warszawie wymieniony został w akcie małżeństwa zawartego z Zofią Lenarską ze Skierniewic, a także w aktach urodzenia dzieci: Franciszki Julianny (1826), Elżbiety Eleonory (1827), Antoniny Pauliny (1832), Marianny Katarzyny (1834), Franciszka Saturnina (1835) i Katarzyny Marianny (1838), a także jako świadek ślubu brata z Marianną z Odolskich Wiśniewską w sierpniu 1831 (Archiwum Państwowe w Warszawie, Warszawa Stare Miasto, księga M-1831-35, poz. 151; MZ-1824, poz. 10, s. 10-11; UM-1826, s. 90; UM-1827, s. 442; UMZ-1834, s. 452, poz. 902; UMZ-1835, s. 446, poz. 891; U-1838, s. 96, poz. 191). Za pomoc dziękuję Aleksandrze Kasprzak.

³⁶ Nr inw. 3056. Szafka ma sygnaturę w formie metalowej tabliczki – *Wojciech Kubicki zrobił dla ANT: WAGI. 1840. l w Warszawie*. Za informację dziękuję p. prof. Alicji Zemanek (Ogród Botaniczny Uniwersytetu Jagiellońskiego).

il. 4 | fig. 4

Wojciech Kubicki,
szafa prezentująca
próbki dendrologiczne –
widok ogólny i po
otwarciu | Cupboard
for displaying
dendrological
specimens – general
view and open view

foto: | photo © Stanisław
Stefan Mieleżkiewicz

wystawie w jednej z najlepszych fabryk meblowych w Warszawie – Braci Heurich – powstał stół z próbkami drewna „drzew krajowych barwionych na pniu”, zakupiony następnie do Pałacu w Łazienkach³⁷.

W stole ze zbiorów MNW rozwiązanie z blatem podnoszonym do pionu zostało prawdopodobnie wybrane ze względu na zamiar eksponowania geologiczno-dendrologicznej kolekcji zarówno w płaszczyźnie poziomej, jak i pionowej. Rozmieszczonym na stole – jak na *tableaux* – próbkom towarzyszył zapewne opis. Nie można wykluczyć, że na intarsjowanych jasnych owalnych polach przy krawędzi blatu, jak i na kamiennych płytkach, naniesiono oznaczenia literowe lub liczbowe³⁸. Wydaje się, że autorem koncepcji inkrustowanej kolekcji był raczej botanik. Układ minerałów nie został bowiem skomponowany na podstawie kryteriów mi-

³⁷ Jan Heurich, *Przewodnik stolarzy*, Warszawa 1862, s. 137. Prawdopodobnie jego dokładniejszy opis zamieszczony został w inwentarzu Łazienek pod nr 1263 – „Stoliczek okrągły czworoboczny fornirowany drzewem farbowanym w naturze w paski białe i niebieskie z galeryjką w festoniki takąż, z kokardkami i obwódkami z palisandrowego drzewa na około, między festonami są po dwa kutasiki z palisandrowego drzewa na sznureczkach jedwabnych ciemno brązowych, boczne dwie kolumny formujące nogi są u góry okrągłe fornirowane jak blat drzewem, środkowa spłosa łącząca nogi jest toczona, środek jej fornirowany jak wyżej, zaś boki korą naturalną obłożone. Pokrowiec z kartonu białego. Kupiony na Wystawie Warszawskiej w 1841 r. Wym.: 31 × 18 × 26 cala” [74,4 × 43,2 × 62,4 cm – według cali nowopolskich z lat 1819–1848] (AGAD, 214 – Zarząd Pałaców Cesarskich w Warszawie, 2998, *Spis kosztowności mebli i innych ruchomości przybyłych do Pałacu Łazienki za Pułkownika Abramowicza jako Administrującego Pałacami cesarskimi to jest od dnia 1. Sierpnia 1839*, s. 183–184).

³⁸ Stół, zanim trafił do zbiorów MNW, przechodził naprawy, podczas których m.in. zasadnicza część blatu (poza okrągłym polem środkowym) była szlifowana mechanicznie.

neralologicznych³⁹, ale przede wszystkim ze względu na walory dekoracyjne. Rozważyć należy, czy nie wywodził się on ze Szczególnej Szkoły Leśnictwa, w której nauczano przede wszystkim botaniki, ale również i mineralogii w stopniu podstawowym⁴⁰. Nie można też odrzucić koncepcji, że „IG” dokonał wyboru próbek, a za ich rozmieszczenie odpowiadał stolarz.

Geometryczna kompozycja blatu, składająca się ze 144 skalnych elementów ułożonych promieniście wokół okrągłego pola środkowego nawiązuje do XVIII- i XIX-wiecznych dekoracji kamiennych blatów wykonywanych przeważnie we Włoszech, w technice zwanej mozaiką florencką⁴¹ (a także *pietra dura*).

Odmiana stołu z okrągłym, pochylanym blatem wspartym na pojedynczym trzonie należała w 1825 roku do dość rozpowszechnionych. Pojawiła się w Anglii (*tripod table*) w latach dwudziestych XVIII wieku, większe znaczenie zdobyła po połowie tego stulecia, a od jego czwartej ćwierci znana była również we Francji. W Europie środkowej spopularyzowana została w okresach *empire*'u i *biedermeieru*. W tego rodzaju kontynentalnych stołach, trzon wieńczyła płaska kostka, na której wspierał się blat połączony z nią wkrętami na stałe lub (jak w omawianym przypadku) zawiasami, umożliwiającymi jego ustawienie w pionie lub w poziomie. W egzemplarzach brytyjskich kostkę często zastępowano „klatką”⁴², pozwalającą również na obrót płyty wokół pionowej osi. Blaty zazwyczaj wzmocniano od spodu (podobnie jak w stole z MNW) zapletwionymi listwami (szponkami), zapobiegającymi również wypaczaniu. Umieszczenie płyty w pionie umożliwiało odsunięcie stołu pod ścianę (a więc oszczędność

il. 5 | fig. 5

Wojciech Kubicki, szafa prezentująca próbki dendrologiczne – fragment z sygnaturą
Cupboard for displaying dendrological specimens – detail with manufacturer's mark

foto. | photo © Stanisław Stefan Mielezkiewicz

³⁹ Za konsultację dziękuję Roksanie Maćkowskiej i Andrzejowi Szymkowiakowi z Państwowego Instytutu Geologicznego. Niewykluczone, że kolejne badania pozwolą znaleźć „klucz” zastosowany w układzie minerałów.

⁴⁰ Inicjały „JG” pasują do studentów tej szkoły – Józefa Grzymały (zrezygnował w 1820, po pierwszym roku – zob. „Sylwan. Dziennik nauk leśnych i myśliwych” 1823, t.3, s. 576) i Jana Głębockiego (uczący się w latach 1824–1826 – zob. ibidem, 1829, t. 6, s. 188–189, 199, 201). Sprawa ta wymaga jednak głębszego zbadania.

⁴¹ Np. włoski stolik z ok. 1860 wystawiony na aukcji z 19.10.2016 w wiedeńskim domu aukcyjnym Dorotheum (poz. 593), włoski blat w katalogu aukcji z 14.06.2005 w paryskim domu aukcyjnym Tajan (poz. 170); środkowoeuropejski stolik z epoki *biedermeieru* oferowany na aukcji w Dorotheum 10.12.2013 (katalog, poz. 63, s. 47). Podobne dekoracje wykonano np. w angielskim stole George'a Bullocka z ok. 1815 (ze zbiorów Victoria and Albert Museum, nr inw. W.34.1, 2-1978) i amerykańskim Anthonego G. Quervelle'a z Pensynwalii, z 1830 (w zbiorach Metropolitan Museum of Art w Nowym Jorku, nr inw. ADA319).

⁴² Klatka składała się z dwóch kwadratowych płyt (tzw. kostek) ustawionych jedna nad drugą i połączonych w narożach toczonymi tralkami. Trzon osadzony był w dolnej kostce za pomocą okrągłego czopa i zamocowany powyżej klinową przetyczką. Takie rozwiązanie umożliwiało obrót klatki na czopie, a wraz z nią blatu połączonych zawiasami z górną kostką.

miejsca), a nawet nadanie mu funkcji dekoracyjnego *tableau* czy ekranu kominkowego. Montowana na spodzie blatu zasuwka stabilizowała go w pozycji horyzontalnej.

Wzorce te mogły docierać do Królestwa Polskiego nie tylko bezpośrednio z Wysp Brytyjskich i Francji, ale również poprzez Berlin, Petersburg i Wiedeń. Najbardziej znanym w Warszawie przykładem był sprowadzony przez króla Stanisława Augusta okrągły stół wykonany przez słynnego paryskiego ebenistę Martina Carlena, z podnoszonym blatem zdobionym przez Charlesa-Nicolasa Dodena malowaną na porcelanie historią Telemacha⁴³. Niektóre stoły z uchylną płytą, podobnie jak królewski egzemplarz, miały rozbudowaną, efektowną dekorację, najczęściej intarsjowaną lub inkrustowaną (zazwyczaj złożoną ze skomplikowanych układów forniru tworzących np. rozety), przeznaczoną głównie do oglądania w pozycji pionowej⁴⁴.

W Warszawie centralnej podporze często nadawano przekrój sześciokątny lub okrągły, zakończony u dołu trójnogiem⁴⁵, czasem czwórnogiem⁴⁶ bądź osadzano na rozmaicie formowanej platformie⁴⁷. Stoły z fasetowanym trzonem „na kształt wazonu”⁴⁸, stojące na platformie, zachowały się w zbiorach publicznych i prywatnych⁴⁹, były również odnotowywane

⁴³ Izidor Grzeluk, *Stolik z Gabinetu Monarchów Europejskich – dzieło Martina Carlina*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie” 1984, R. 28, s. 65–81. Stół ten został dostarczony w latach 1777–1782 do Białego Domku, a przeniesiony do Zamku Królewskiego w Warszawie prawdopodobnie w 1786; w XIX w. zdołił wnętrza Pałacu na Wodzie.

⁴⁴ Przykładem jest stolik zakupiony do Łazienek na wystawie warszawskiej w 1841 od Andrzeja Tura, stolarka petersburskiego pochodzącego z Warszawy (AGAD, 214 – Zarząd Pałaców Cesarskich w Warszawie, 2998, poz. 1174). Na wcześniejszej ekspozycji w 1838 pokazano „stoliczek damski wsparty na czworonogu pięknej snycerskiej roboty; tafla jest z drzewa palisandere, inkrustowana sześcioma różnymi materiałami, to jest mosiądzem, miedzią, tombakiem, pafongiem (neusilber), cynkiem i perłową muszlą, połączenie tychże tworzy desenie jak najgustowniejsze. Rysunek i robota cała inkrustacji tego prawdziwego rokoka, w przeciągu niespełna dwóch miesięcy pomyślane i wypracowane zostały przez p. Hejnricha, cieniowanie rylcem wykonał p. Jan Minheimer [Minheimer], sztycarz Banku P[olskiego] – zob. „Kurier Warszawski” 1838, nr 169, s. 813–814.

⁴⁵ Np. okrągłe stoły na sześciokątnym trzonie rozwidlonym w trójnog z kolekcji: Krystalla (MNW, nr inw. SZMb 2615 MNW) i Stanisława Ursyna-Rusieckiego (dodatkowo ustawiony na trójbocznej platformie, w zbiorach MNK, nr inw. IV-Sp-328); owalny jesionowy stół na trójnogu ze Starego Teatru w Łazienkach – zinwentaryzowany w 1915 przez rysownika Mariusza Maszyńskiego (MNW, nr inw. DI 4728 MNW). Inne tego rodzaju meble wymienione są w inwentarzu Belwederu z 1839–1842 (AGAD, 214 – Zarząd Pałaców Cesarskich w Warszawie, 2996, poz. 237, 303, 324, 352, 379, 459, 874). Do tej grupy należą też stoliki: jasny z graniastym trzonem w pracowni A. Kokulara (obraz ze zb. MNW, nr inw. MP 4207 MNW) i sfotografowany w Belwederze w 1915 r. (IS PAN nr 4312 B) oraz zachowane w zbiorach: MNW (SZMb 16 MNW, SZMb 2902 MNW) i Zamku Królewskiego na Wawelu (nr inw. 1968).

⁴⁶ Dwa stoły ze zbiorów wawelskich, z faliście wyciętym obrzeżem okrągłych blatów, na esowatych nogach o przekroju graniastym, jeden z trzonem fasetowanym w formie wazonu (nr inw. 7366), drugi z toczonym, profilowanym i rzeźbionym (nr inw. 7365). Tego rodzaju stoły na czwórnogach notuje inwentarz Belwederu z 1854 (AGAD, 214 – Zarząd Pałaców Cesarskich w Warszawie, 3034, poz. 1022, 1032).

⁴⁷ Przykładami są stoliki: z zamocowanym na stałe owalnym blatem i platformą podobną do krzyżaka (MNW, nr inw. SZMb 1116 MNW, Zamek Królewski na Wawelu, nr inw. 1976). Na sześciobocznej podstawie o wklęsłych bokach, wsparto fasetowany trzon (w kształcie wazonu o płynnych liniach) innego stołu ze zbiorów wawelskich (nr inw. 7006). Tego rodzaju meble notują archiwalia dotyczące pałaców cesarsko-królewskich w Królestwie Polskim (AGAD, 214 – Zarząd Pałaców Cesarskich w Warszawie, 3003, inwentarz majątności Sielce [niedatowany, lata czterdzieste XIX w.], s. 24, nr ŁK 3927; AGAD, 214 – Zarząd Pałaców Cesarskich w Warszawie, 3034, inwentarz z 1854, poz. 1171; *Inwentarz Zamku Królewskiego w Warszawie z 1837 roku*, przekład i opracowanie Agnieszka Moczulska, Warszawa 2002, poz. 70, 25 [s. 68]). Inne przykłady zostały podane w kolejnych przypisach.

⁴⁸ „Wazony” były różnie kształtowane, nawiązywały zazwyczaj do antycznych naczyń greckich (bez uch), jak lakty, kalpis, pelike, oinochoe.

⁴⁹ Stoły okrągłe z lat 1825–1840 w zbiorach Zamku Królewskiego na Wawelu (nr inw. 7006) i w zbiorach prywatnych, z wypalonym znakiem własnościowym Administracji Pałaców Cesarskich (MI pod koroną zamkniętą z napisem w otoku wersalami „Zamek Królewski”, oferowany w sprzedaży internetowej), <https://allegro.pl/oferta/zamek-krolewski-stol-okazjonalny-sygnowany-1817-r-7843866760>, [dostęp: 20 maja 2018].

w inwentarzach cesarsko-królewskich pałaców Królestwa Polskiego⁵⁰, a także znane z przekazów ikonograficznych⁵¹. Świadczą one o recepcji wzorów z monarchii habsburskiej z lat 1810–1830, w tym o przejmowaniu modnych tam w połowie lat dwudziestych tego stulecia rozwiązań z ostro ciętymi, krystalicznymi formami.

W niektórych stołach z lat trzydziestych XIX wieku, osadzonych na platformie, trzony wzmocniano dodatkowymi wspornikami⁵². Koncepcja tylko jednej środkowej podpory była realizowana również w inny sposób, mogły ją tworzyć np. trzy ceownice spięte ze sobą w połowie wysokości, z wywiniętymi na zewnątrz zakończeniami⁵³. Rozwiązanie to, stosowane już w końcu XVIII i na początku XIX wieku w Anglii i we Francji, stabilnie podtrzymywało blat, uniemożliwiało jednak jego podniesienie.

Konstrukcję z centralnym podnóżem wykorzystywano przy tworzeniu stołów i stolików o bardzo zróżnicowanych wymiarach i przeznaczeniu⁵⁴. Te znacznej wielkości przeznaczone były do salonu lub małej jadalni⁵⁵. Stawiano je przed kanapą lub mogły być otaczane krzesłami. Mniejszych używano do gier⁵⁶ bądź wykorzystywano okazjonalnie. Służyły także jako gerydony, to jest postumenty pod kandelabr, świecznik, wazę lub wazon.

W konkluzji należy stwierdzić, że omawiany stół jest jednym z nielicznych przykładów tego rodzaju mebli, najstarszym zachowanym przykładem dendrologicznej kolekcji na ziemiach polskich, a także pamiątką historyczną z okresu unowocześniania Królestwa Polskiego i jego gospodarki po wyniszczających wojnach napoleońskich. Do zastosowanych w nim (w partii podstawy) ostro ciętych, pryzmatycznych form świadomie nawiązywali w swoich projektach z ok. 1925 roku polscy artyści spod znaku art déco⁵⁷. Pomimo braku dokumentów

⁵⁰ Jeden z takich stołów odnotowany został w inwentarzu Belwederu z 1854 (AGAD, 214 – Zarząd Pałaców Cesarskich w Warszawie, 3034, inwentarz z 1854, poz. 1032).

⁵¹ Należą do nich np. stoły z trzonem w kształcie fasetowanego wazonu na platformie sześciobocznej (fotografia w zbiorach MNW, nr inw. DI 96808 MNW) oraz ośmiobocznej (fotografia Sypialni Marszałka w Muzeum J. Piłsudskiego w Belwederze w *Ewidencji Zbiorów Marszałka Józefa Piłsudskiego*, w zbiorach Muzeum J. Piłsudskiego w Sulejówku).

⁵² Przykładami mogą być stoły: owalny, inkrustowany z pałacu w Skierniewicach (MNW, nr inw. SZMb 380 MNW) i prostokątny, intarsjowany, będący w 1917 własnością Ks. Fijatowskiego (rysunek inwentaryzacyjny w zbiorach MNW, nr inw. DI 8233 MNW). Blaty obu tych stołów wzmocnione zostały od dołu dekoracyjną ramą powtarzającą ich kształt (tzw. oskrzynieniem).

⁵³ Czasem dolne zakończenia ceownic posadowione były na trójbocznej platformie, a górne wspierały blat, np. w empirowym stoliku z rzeźbionym, malowanym i polaczanym podnóżem złożonym z trzech przeplecionych węży (rysunek inwentaryzacyjny w zbiorach MNW, nr inw. 8212) oraz w biedermeierowskim mahoniowym okrągłym stole z wyposażenia Zamku Królewskiego, z odlewanymi mosiężnymi stopkami w kształcie zwierzęcych łap (obecnie w Belwederze, Kancelaria Prezydenta RP, nr inw. KPRP-1632).

⁵⁴ Np. niewielki stolik pomocniczy zapisany w niedatowanym inwentarzu Łazienek [po 1841] (AGAD, 214 – Zarząd Pałaców Cesarskich w Warszawie, 3000 – „718, stoliczek mahoniowy okrągły na środkowej kolumnie stojący z zasuwką stalową i pokrowcem z płótna szarego; wym.: 31 × 20 ½ cala”), w 2005 oferowany do sprzedaży w sopockiej galerii Dzieła Sztuki – Antyki. Do egzemplarzy znacznej wielkości należał stół ze Starego Teatru w Łazienkach (rysunek w zbiorach MNW, nr inw. DI 4728 MNW).

⁵⁵ Do nich należą mahoniowe stoły z bogato rzeźbionymi trzonami zakończonymi czterema nogami na rolkach, w zbiorach MNW (nr inw. SZMb 39 MNW) oraz Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie (nr inw. Wil. 4012).

⁵⁶ Np. stoliki do gry ze zbiorów wawelskich (nr inw. 1989) i MNW (nr inw. SZMb 1982 MNW). Tego rodzaju mahoniowy stolik zapisany w *Inwentarzu Pałaców Cesarsko-Królewskich Łazienki i Belweder* (AGAD, 212 – Intendent Łazienek i Belwederu 74, poz. 553), w okresie międzywojennym znajdował się w Belwederze (fotografia w IS PAN, nr 63628).

⁵⁷ Należeli do nich Wojciech Jastrzębowski, Józef Czajkowski, Miłosz Kotarbiński.

pozwalających przypisać wykonanie stołu Wojciechowi Kubickiemu, należałoby rozważyć taką możliwość, wzięwszy pod uwagę zdobyte przez stolarza doświadczenie przy budowie tego rodzaju mebli. Trzeba podkreślić, że stół ten ze względu na swoją funkcję, formę i konotacje historyczne w szczególności sposób uzupełnił muzealny zbiór mebli polskich, zwłaszcza warszawskich.

Warto pokrótce przypomnieć późniejsze losy stołu, który w XX wieku był świadkiem ważnych wydarzeń. Należał do Józefa Berlinerblaua⁵⁸ (1859–1935), a następnie do jego najstarszej córki Anieli Steinsbergowej⁵⁹. Józef Berlinerblau pochodził z rodziny żydowskiej osiadłej przed zaborami w Polsce. Był inżynierem chemikiem wykształconym na Politechnice Drezdeńskiej i w Wyższej Szkole Handlowej w Dreźnie. Doktoryzował się na Uniwersytecie w Bernie. Prowadził badania złóż wosku ziemnego na Kaukazie, półwyspie Czeleken i Borysławiu, a następnie pracował nad pozyskiwaniem do produkcji chemicznej surowców roślinnych. Po powrocie do Polski należał do organizatorów przemysłu, szczególnie przyczynił się do rozwoju jego gałęzi chemicznej. Wraz z żoną Heleną wspomagał Towarzystwo „Pomoc dla Sierot” Janusza Korczaka. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości uczestniczył w powstaniu Polskiego Towarzystwa Chemicznego i rozbudowie zakładów chemicznych; należał do rozmaitych zrzeszeń gospodarczych. Za wkład w rozwój kraju został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. Józef Berlinerblau zmarł w 1935 roku.

Aniela, urodzona w Wiedniu w 1896 roku, spędziła dzieciństwo i młodość w Warszawie. Po skończeniu szkoły średniej studiowała w Krakowie prawo i jako pierwsza w Galicji kobieta jurysta została adwokatem i otworzyła własną kancelarię. Stół znajdował się wówczas w Krakowie, co dokumentują przekazy rodzinne⁶⁰ oraz napis niebieską kredką *Kraków | B.* Początkowo pracowała ze swoim mężem, mecenasem Emilem Steinsbergiem. W okresie międzywojennym stała się znaną obrońcą robotników i działaczą politycznych. W czasie okupacji niemieckiej ukrywając się w Warszawie, opiekowała się osieroconą bratanicą Julką oraz pielęgnowała swoją dawną nauczycielkę, chorą Stefanię Sempołowską. Równocześnie pracowała w Radzie Pomocy Żydom „Żegota”, wyszukiwała m.in. kryjówek dla ukrywających się Żydów oraz przekazywała im pomoc finansową.

Po wojnie była wicedyrektorem Biura Prac Ustawodawczych przy Prezydium Rady Ministrów. Pomimo przynależności w okresie międzywojennym do PPS, a po zjednoczeniu z PPR w 1948 roku – do PZPR, została zwolniona z pracy. Jako adwokat występowała w obronie AK-owców, w tym Kazimierza Moczańskiego. W 1955 roku Steinsbergowa wystąpiła z PZPR i związała się z opozycją antykomunistyczną. Po 1956 roku uczestniczyła w spotkaniach Klubu Krzywego Koła. Broniła też w procesach politycznych Jacka Kuronia i Karola Modzelewskiego⁶¹ i innych, a następnie studentów aresztowanych w marcu 1968 roku, za co została skreślona z palestry. Pomimo to nadal udzielała porad prawnych, szczególnie członkom

⁵⁸ Tomasz Prot, *Asymilacja, niepodległość Polski i rozwój przemysłu. Kilka faktów z dziejów rodziny Berlinerblau*, „Słowo Żydowskie” 2014, nr 12 (514), s. 27–33; Michał S. Balasiewicz, *Józef Berlinerblau i Jan Prot – Berlinerblau współtwórcy polskiego przemysłu Polski niepodległej*, „Przemysł Chemiczny” 2013, t. 92, nr 9, s. 1692–1700.

⁵⁹ *Aniela Zofia z Berlinerblauów* [w:] PSB, t. 43, z. 178, Warszawa–Kraków, s. 344–348 (Robert Jarocki); Joanna Sokolińska, *Ostrygi i KOR w życiu Anieli Steinsbergowej*, „Wysokie Obcasy”, 23.09.2006, nr 38 (388), s. 12–20.

⁶⁰ Informacje przekazane podczas rozmowy z Jakubem Wdowickim w sierpniu 2017.

⁶¹ Wrażenia z przebiegu tamtych procesów spisała w swojej kronice *Widziane z ławy obrończej*, wydanej przez paryską „Kulturę” w 1977.

opozycji. Oprócz pracy adwokata zajmowała się redakcją tekstów i tłumaczeniami; przełożyła m.in. *Smutek tropików* i *Totemizm dzisiaj* Claude'a Levi-Straussa oraz *Biologię twórczą* Jeana Rostanda. W 1975 roku podpisała „List 59” – petycję przeciwko projektowi zmian w Konstytucji PRL (pomysł petycji powstał w jej mieszkaniu). W czerwcu 1976 roku sygnowała list wyrażający solidarność z robotnikami represjonowanymi w Radomiu i Ursusie, a następnie została członkiem założycielem Komitetu Obrony Robotników. W jej niewielkim mieszkaniu przy tymże stole obradowała komisja redakcyjna przygotowująca komunikaty Komitetu. Aniela Steinsbergowa zmarła w 1988 roku.